

Ady és Jászi. „Magyar sors, magyar »fátum« ...”*

Előrebocsátom, hogy az egyik szereplővel elfogult vagyok: gyerekként Ady-bűvületben nőttünk fel, Adyért anyám és apám rajongtak, és Ady-verssel (*Imád-ság háború után*) vettem részt egy szavalóversenyen, piarista gimnazistaként. És azért is, mert megírta egyik legőszintébb versét, a *Seregesen senkik jönnek* (1911) címmel, amely, mióta olvastam, a világra eszmélni kezdő koromban, számomra a magyar váteszsors (de általánosabban is a magyar sors) egyik legigazabb kifejezése, megjelenítése. És írta ezt nem sokkal a Martinovics-páholyba történő felvétele előtt és az után, hogy 1903-tól datálhatóan „meglehetősen jól tájékozott volt a Szabadkőművesség akkori hazai helyzetéről, és egyes Páholyok, sőt egészen az országos Nagypáholy viszonyait illetően”.¹ Vagy talán éppen ezért is.

Németh László írja Adyról „a magyar irodalom legnagyobb sorslátójáról”: „Történelmünknek nincs nyersebb összegezője, mint ez a félig tanult ember, aki a fájdalom visszahagyott iszapjából ítélte meg történelmünk. Mintha az idő bozótjából jött volna, emlékezetében egymás mellé kerültek távol eső korok, s századokon eloszló tapasztalatok folytak egybe. A népről mondják, hogy bár kívül él a történelmen, amelyet vele és rovására csinálnak, s egyes hullámain el is felejt, az egésznek a nyomását megőrzi magában. Ady magyar helyzetérzése is erre a százados sorsnyomásra emlékezik. [...] Amit a magyar viszonyokról, magyar múlttól tud, gyanít, egy természetében hordott bizonyossághoz igazodik. Ő a magyar, a történelem vele történt; ha a magyarságról beszél, csak emlékezik. Ha a régiséget nem évszámokkal, hanem az eredet gyökereivel mérjük, Ady a legrégebb magyar költő, versének a gondolati és formai szerkezetéből egy Európa-alatti magyar lélek szól.”² Talán rá alkalmazta először Németh a „mély-magyar” kifejezést (melyet azóta is szinte mindig – céltudatosan – félre interpretálnak). Adyval kapcsolatban mondja ki először, hogy „mély-magyarság és

VÁRKONYI LÁSZLÓ (1939) építőmérnök, ny. főtanácsos. 1992-től 2007-ig az MTA Titkárság Humánpolitikai Osztályának vezetője.

* A címbeli idézet utalás Pritz Pál: Magyar sors, magyar „fátum” Ady Endre és Jászi Oszkár élete tükrében című dolgozatára.

európaiság nemhogy távol esnének egymástól, de egyenesen egybetartoznak"... „mély-magyarság, protestantizmus és európaiság legteljesebb megtestesítője a 20. században Ady Endre volt... Mint minden mély-magyar ő is realista, nem rémítő és nem bizakodó, éppolyan valós lényeglátással veszi fel a magyar status praesens, mint fél századdal előbb Kemény Zsigmond". (Egy szép metaforával világítja meg a „mély-magyarság” lényegét: „a budai hegyek, amint lebuknak a Rákos homokja alá, s artézi kútjainkban újra fölüzennek”).³

Németh tökéletesen látja azt a szituációt, amelyben (a „millenniumi rózsa-ködben”) „Ady újságírói radikalizmusa alól szinte hónapok alatt bontakozik ki a legbiztosabb magyar helyzetérzés”, de azt is, hogy „a zsidó szellemi előretérés nélkül Ady másfél évtizede elképzelhetetlen, mivel ez a közeg jelentette mögötte a »hátszágot«, ez bátorította, ez teremtette meg körülötte a »tömegek melegét“.⁴

Ady csupa kettősség, csupa meghasonlás, gyötrődés, az ellentétes érzelmek egyidejű megnyilvánulása. Érzi és megvallja azt az igen erős szellemi-érzelmi vonzódást, de a megbéklyózó anyagi kötést is, ami Jászihoz, a szabadkőművesekhez, a létfeltételeit biztosító polgári radikálisokhoz húzta: „Ha van valamit érő, továbbszálló, tovább küzdő szép és jó az én kicsiny munkámban s életemben, csak abban és ott, ahol és miben a Jászi utakkal összetalálkozhatott.”⁵ És bár szinte ezzel egy időben megírja a *Seregesen senkik jönnek* című versét, a „Jászi utaktól” élete végéig nem tudott szabadulni. Annyira, hogy 1917-ben a *Korrobóri*ban, már nagybetegen és végtelen elkeseredettségben („Magyarság régen nincs már, ami van, az csak pars negativa”) próbál megkapaszkodni egy gondolatban, s egyben talán életét, ambivalens kötődéseit is igazolni a Világ és elsősorban önmaga előtt: „De az igaz ugye, hogy közénk senkik, még egyformákban is százfélek közé, elvegyült egy millió zsidó? Hogy e zsidók megcsinálták nekünk Budapestet s mindazt, ami talán – talán? biztosan – nincs is, de európaias és távolról mutató? Segítségünkre jöttek nekünk, akik már nem vagyunk, azok, akik, mint nép, szintén nincsenek. [...] Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szeretkezik egymással a *Korrobóri* szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zeneszerszámaival foglalt itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezzük magunkat, gyűlölve-vágyva ropjuk a szerelmi táncot. [...] Ők, a zsidók, mint az ausztráliai asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi a pusztuló férfi-médiáriumok, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vággyal – rogyásig. [...] Elő-típusát látom egy új népnek [...] Ez volna mi minden dilemmánk megoldása [...] Kultúrát végre is csak azok csinálnak, akik olyan nyugtalanok, hogy nekik az egész föld kevés. [...] A kultúra és a továbbmenés tehát a Balkán-fajták közé ékelt korcs-magyarság számára, a nem éppen tökéletes, de hasznos zsidóság.”

„Annyira veszendő fajtának tudta a magáét, hogy nem látott más mentséget, mint az új fajcsinálást”, mondja Németh László, a *Korrobóri* víziójára utalva. „Ő odaengedte magát a hazugság egyik felének [...] Műve fölemesztette erejét, az igazi harcra már nem futotta.”⁴ Ha Ady nem írja meg ezt az egyedülálló cikket

(*Korrobóri*), amelyben maga „fejti meg”, leplezi le az Ady-jelenséget (legalább is annak egyik markáns vonulatát), sokkal szegényebb lenne az Ady-képünk.

(A közelmúltban részt vettem egy Ady-esten, s az előadó (dr. Raffay Ernő) megkérdezte a mintegy 50-60 fős (láthatóan értelmiségi) közönséget, hogy ki ismeri a *Korroborit*. Szégyenszemre egyedül nyújtottam fel a kezem. És az ott megjelentek valószínűleg Ady-értők, de legalábbis Ady-szeretők voltak.)

S ha a miértekre keressük a választ, egyet kell érteni Németh László meghatározásával: a század első másfél évtizede a „zsidó szellemi előretörés”, a polgári radikálisok és ezzel együtt a szabadkőművesség radikalizálódásának ideje, amely domináns volt nemcsak „Ady másfél évtizedében”, de a kor és a magyar jövő meghatározásában is. „Egy kis túlzással megállapíthatnánk, hogy a századforduló politikai irányának alakulását nem a politikai pártok, hanem a szabadkőművesség fejezte ki legjobban.”¹

„1896 és 1905 között a budapesti női egyetemi hallgatók 48,6 százaléka volt zsidó, míg a zsidó férfiak aránya »csupán« mintegy 30 százalékra rúgott. [...] 1883-ban még csak 5 izraelita képviselő ült a törvényhozás két házában, 1905-ben a megválasztott képviselők majd negyede volt zsidó vallású vagy zsidó származású. 1910-ben csak az alsóházban már 84-en foglaltak helyet. Budapest zsidó lakossága 40 év alatt majdnem megötszöröződött. 1913-tól a fővárosnak Heltai Ferenc személyében zsidó főpolgármestere volt. Tisza István második kormányának (1913–1917) 14 miniszteréből három (Teleszky János, Harkányi János és Hazai Samu) zsidó származású keresztény volt. 1917-ben még az az íratlan szabály is megdőlt, hogy a miniszteri bársonyszékhez keresztlevél kell: Vázsonyi Vilmos izraelita vallású politikusként lett igazságügyi miniszter.”⁶

(Valamikor a 70-es évek elején kutatást végeztem a Statisztikai Hivatal archívumában, és a kezembe került az 1910-es statisztikai évkönyv, és benne ráakadtam a magyar országgyűlés képviselőinek vallási adataira. Akkor azt hittem, hogy sajtóhiba, annyira hihetetlen volt számomra, hogy a magyar parlamentben 100 izraelita vallású képviselő ült. Azóta csak a fenti Kádár-Vági-tanulmányban találkoztam ezzel a konform adattal.)

Ahogy én gondolom, Ady és Jászi felfogása és helyzetmegítélése sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint Ady, de akár Jászi is a szabadkőművességhez és a radikális zsidó értelmiséghez (azzal a látszólagos ellentmondással együtt, hogy Jászi a legradikálisabb páholy vezéregyénisége volt).

Ady patrióta volt, erős gyökerekkel kapaszkodott a magyar múltban és hagyományban, „egy természetében hordott bizonyossághoz igazodik”, ebből a mélyből üzent fel artézi kútként korának, amelynek közéletében „az egyik oldalon a makacs konzervativizmus állt, célzatosan félreértelmező múltidézésével, a másikon a 48-ra farizeus módon hivatkozó, naiv illuzionista hazafiaskodás a valóságos hazai társadalmi helyzet felismerése nélkül, mindkettő keveredve nacionalizmussal és Európára hivatkozással... Ady ezeket nem vál-

lalta [...] azokhoz vonzódott, akik a magyar polgári átalakulást tervezték, [...] Ezek pedig az akkori magyar szabadkőművesek voltak.”¹

Nota bene a „vonzódás” erős „vonzással” is párosult, a szabadkőművesség is korán felismerte Ady zsenijét, és harci zászlajukra tűzték, minden módon (pénzzel és hízelgéssel) igyekezve magukhoz láncolni. „Ady Lajos, aki szintén szabadkőműves volt Budapesten, azt írta, hogy »Bandit már kiszemelte magának a nagyváradi páholy, de párizsi utazása miatt nem kerítettek sort a felvételére« (1900) [...] Nagyváradon érték az első komolyabb hatások [...] 1905 és 1912 között tökéletesedett ez a tudás, de akkor már Jászi Oszkár és báró Hatvany Lajos keze alatt formálódott Ady Endre. Radikalizmusa kiteljesedett.”⁷ „De Adynak Lédával való megismerkedése sem alapulhatott teljesen a véletlenre, hiszen Brüll Samu, Léda apja Adyt söröző kompániájából ismerte, s azt is tudjuk róla, hogy tagja volt a László Király Páholyinak.”¹ Mindehhez az ösztönös vonzódáshoz és tudatos „vonzáshoz” nagyban hozzájárult Ady kezdeti (s életében lényegileg végig, de részben azon túl is megmaradó) kitaláltsága. „Nem tündököl a lángész kápráztató fényével. Helye nincs is se Petőfi, se Arany, se Vörösmarty, se Berzsenyi mellett, csak az érdekes, csonka nagy tehetségek között” – írta róla Kosztolányi 1929-ben(!). Legalább a „nagy tehetséget” meghagyta neki.

Ady szuverén egyénisége viszont „fenntartások nélkül az őt támogató polgári radikális erőkkel sem volt képes azonosulni, mert sokkal erősebb gyökerekkel kapaszkodott a magyar múltba és hagyományba, mint a főként az általános emberi értékeket szem előtt tartó, a magyar sorskérdésekre kevésbé érzékeny szabadkőműves társai. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a szabadkőművesek az emberiségért aggódtak, Ady pedig az emberiségért és a magyarságért. A költő nem tudott, és nem is akart a szabadkőművesek általános emberi, mondhatni internacionalista gondolkodásában feloldódni, ragaszkodott szerette osztorozott magyar fajtájához, az »elavult« babonához, a hazafisághoz. Sőt, azzal is tisztában volt, hogy a nemzetek, népek egységesülése megöli a sokszínűséget. Ezt a veszélyt látva vetette papírra gyönyörű hitvallását: »a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára«. Ezért jelentette ki: »én erősen magyar vagyok«, [...] majd ezt megtoldja azzal, hogy »nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságos önérettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is“.⁸ Hozzátennem, hogy Ady elsősorban és talán megkockáztatható, hogy kizárólag a magyarságért aggódott, hiszen Babus maga írja: az „internationalista gondolkodás” nem jellemzi írásait és verseit. Még önpusztító életmódját is a népéért történő reménytelen aggódással és küldetésstudatával magyarázza, szintén a Babus-cikkből: „azonosul a magyarsággal és a magyarság hibáival is: »melyek óh nagyon-nagyon hibáim is«. A magyarsággal való azonosulásáról a legszebb és legfélreérthetlenebb tanúságtétele azonban nem Ady tollából maradt ránk, hanem barátjából, Fülep Lajoséból, aki 1906–1907-ben rövid ideig a költő társául szegődött a pesti éjszakában. Egy alkalommal Fülep szóvá tette Ady önpusztító életmódját, éjszakázásait, ita-

lozását. A jó szándékú korholásra Ady kifakadt: »Hát te se érted? [...] én nem a magamé vagyok, nem magamért vagyok, engem küldtek – ennek a nyomorult népnek a riasztója vagyok – nem vagyok királya, minisztere se vagyok, sose is leszek, de a sorsa az én kezemben is van, hogy mit tudok neki mondani én, Ady Endre, aki úgy látom, mi lett vele, mint senki más... [...] el kell mondanom, ki kell kiáltanom. Ez az én fegyverem, értsd meg, de olyan józanon nem lehet – olyan józanon csak azt tudom, már minden hiábavaló, ezt a népet már megölték testében-lelkében, itt nincs föltámadás – de ez se lehet, ebbe nem lehet belenyugodni, én nem nyugodhatok bele, ha mindenki belenyugszik is, én nem tehetem – meg kell mondanom, hogy mindenki meghallja, de olyan józanon nem lehet.«”

Szabadkőműves barátaihoz fűződő ambivalens viszonyát világítják meg következő sorai (idézi Fülep Lajos a fent hivatkozott Babus-cikkben): „A legjobb barátaimmal, akiket nagyon szeretek, akikkel mindenben egy vagyok, testvéreim, azonos mégse vagyok – mármint úgy azonos, mint egy szegény magyar paraszttal, nyomorult béressel, akit addig sose láttam – ők úgy néznek rá, mint egy elnyomott, fölszabadítandó osztályra – nem egyénre, érted? Osztályra! – én is nézek rá így is, de másképp is – én eredendően azonos vagyok vele, mindegyikkel, külön-külön, érted? [...] ez nincs bennük, ez az én szóval mondhatatlan azonosságom ezzel a szerencsétlen néppel [...] pedig e nélkül ezzel a néppel az ő forradalmát megcsinálni nem lehet [...] hogy köztük van-e vezérnek való, nem tudom, attól tartok, nincsen, kitűnő emberek, de elméleti emberek, nem forradalmárok – kitűnő magyarok, de másképp, mint én, s a nép, és nem elég dühösek, hát nem Dózsák! – de itt még a legjobb forradalmár, s legtökéletesebb vezér se elég, ha nincs meg benne az én magyarságom, mert akkor az a forradalom nem ennek a népnek a forradalma – a kettőnek egyben kellene lennie, a forradalmár-vezérségnek és az én magyarságomnak. [...] de az én magyarságom nincs már sehhol énrajtam kívül – a népben van, de benne nem él, mert nem tudatos, néma, én látom, érzem benne, ő nem tudja, nem érzi önmagában – ezért nem látná bennem se – ez nincsen sehhol rajtam kívül – én vagyok az utolsó élő magyar.”

Fentiekkal rímel Németh László mindezt általánosító, tágabb keretben szemlélő megállapítása: „Minél inkább a zsidók albérelete a forradalom, annál inkább hasonló az ősi »mózesi« forradalmakra. S a mózesi forradalom nem európai forradalom. Ha a zsidóság ösztöne: a kiszabadulás, a közös föld, közös ég, a jahvei államtalanság; a Nyugat ösztöne: a magasabb tagoltság, a képességhierarchia, az államalkotás. A Nyugatnak is szüksége van romelhordó viharokra, de nincs szüksége erre a rabszolgáösztonre, mely a Nyugat építményeiben is az ősi Egyiptom ellen lázad. Európa görög-latin mű, s a görög-latin géniuszt Jahve gyökerében pusztítja el. Marx lényegében Jahve embere.”⁹

Végül Adyval kapcsolatban úgy érzem, ki kell térnem Ady vélt antiszemizmusára. „Ady Endre költészete sem mentes a helyenkénti antiszemita megnyilatkozásoktól.”¹² Pedig Ady mindössze tényeket szögezett le, bizonyos meglévő és kitapintható hegemonia-törekvések ellen szólt („gácsnak, svábnak és

zsidónak grádics adatott”), távol állt tőle az antiszemitizmus. Miért várnánk el Adytól (1919, 1944, a zsidótörvények és a holokauszt előtt), hogy a political correctness ma elvárt (sok esetben farizeus) viselkedésmódjához tartsa magát. Aki majd egy egész életen át Brüll Adélba volt szerelmes, elfogadta az anyagi segítségét (végül is Diósyét), őszinte férfinbarátság fűzte Jászihoz, és elfogadta köreinek segítségét, azonosult velük a Páholyban, és nem utolsósorban megírta a *Korroborit*, nem lehet antiszemita. Különösen nem a mai eltorzított, csoportérdekerek fegyvereként használt, igazi jelentésével visszaélő értelmezés szerint.

(Egy „tudományos” vonatkozású élményem jut eszembe az 1980-as évekből: egyik atyai barátom, kollégám jött meg az akkor éppen aktuális akadémiai tisztújításról, és a következőképpen summázta a történeteket: „a sváb és a zsidó lobbis megegyezett, a székelyeket leszavazták, így szegény Dimény Imre nem jutott székhez”. És ez az ember kifejezetten liberális (legyek hozzá igazságos: nemzeti liberális) beállítottságú volt, távol állt tőle minden „anti-”, csupán a tényeket szögezte le igen korrekt módon. És ma is vannak „bizonyos meglévő és dokumentálható hegemonia-törekvések”, amelyekkel szembeni természetes reagálást (a társadalom részéről történő ellenállást) eltúlozva, saját hosszú távú céljai érdekében mindig tudatosan félre interpretál a liberális mainstream, és ez az a hisztéria, ami ma nap mint nap megnyilatkozva mérgezi a közéletet, és a párbeszéd-képtelensége „a legmélyebb borúlátásra is okot ad”.¹²)

Jászi – ebben Adyhoz nagyon közel állóan – „öntudatos magyar volt”,¹⁰ de míg Ady magyarsága a régmúlt magyar történelem mélységeiben alapozódott, s ebből táplálkozott („ez az én szóval mondhatatlan azonosságom ezzel a szerencsétlen néppel”), az ő magyarságtudata egy (véltetően naiv, de nagyon tisztességes) azonosságtudaton alapult. Meggyőződéssel élte a magyar polgári/nemzeti keresztény középosztály életét. „Számára az volt a meghatározó élmény, hogy az asszimilált, értelmiségi Jászi családot a város úri osztálya teljes mértékben befogadta. A gyermekkori ösztönös idegenkedés az ortodox zsidóktól utóbb tudatossá vált benne, kiterjedt az arisztokráciához és a dzsentrihez dörgölöző gazdag zsidókra, az úrhatnám polgárookra, a tőzsdei és politikai fezőrökre, de a kíméletlenül feltörő vidéki kistőkésekre, a harsány zsidó skriblerekre is, vagyis megtévesztésig hasonlított egyfajta antiszemitizmushoz.”¹⁰ Jászi – akárcsak Ady – kimondott dolgokat, és abban megegyezhetünk, hogy ő (ugye) nem volt antiszemita („ön-antiszemita” sem), bár néhány megnyilatkozása azonban „megtévesztésig” – ahogy Pelle kifejezően írja – annak nézett ki. (Ő sem mondta, hogy az volt, ugyanakkor Jászi korunk PC-je alapján bizony mégis az lenne.)

...Jászi Oszkár zsidóellenessége azonban sokkal mélyebb gyökerű, erről tanúskodnak nemcsak elejtett megjegyzései, de egész eszmerendszerré összeálló ideológiája is. Már a forradalmak kitörése, sőt a Radikális Párt megalapítása előtt sem tudta »hová tenni« a saját származását, s ha ezt nem vallotta is be

magának, egész tájékozódására a »kompenzációs törekvés« nyomta rá a bélyegét. [...] A szó szoros értelmében süketnek tettette magát, annyira, hogy még az antiszemita egyes, racionálisnak tűnő érveivel is azonosulni tudott a »tudományos elfogulatlanság« jegyében”.¹⁰

Mert Jászi „hitében” akart a magyar polgári/nemzeti/keresztény (az ő korában ezek a megjelölések nem takartak markáns elkülönítést) középosztály tagja lenni. Jászi emberi tragédiája abban rejlett, hogy nem tudta feldolgozni azt a rettenetes feszültséget, amit az okozott, hogy ő (és felesége Lesznai Anna is) a keresztény magyar középosztály teljes jogú tagjának tekintette magukat (őszintén hitték, hogy azok!), és tapasztalniuk kellett, hogy ez a középosztály mindig idegennek tekintette őket. Ez a felismerés terelte a politikai radikalizmus és a Martinovics-páholy felé, vállalt szerepet a Károlyi-kormányban, és fordította szembe az egész magyar elittel, amelynek élete első részében a tagságára vágyott. „Jászi hiába küzdött ellene, a hazai közvélemény meghatározó része már az első világháború előtt, később még inkább, »Jahve emberét« látta benne.”¹⁰ Ennek a makacs azonosságtudatnak a téves volta csak meglehetősen későn – Pelle a harmincas évek közepére teszi – vált manifeszttté Jászi számára. „Megkockáztathatjuk az állítást, hogy a »zsidókérdés« téves megítélése nemcsak Jászi Oszkár politikai pályafutását törte derékba, de miatta maradt torzóban tudományos pályafutása is, [...] a problematika elfojtása, lesüllyesztése a tudatalattiba súlyos következményekkel járt.”¹⁰

Jászival kapcsolatban egy szép Madách-idézet jut eszembe: „a kor folyam, mely visz vagy elmerít, úszója, nem vezére az egyén”. Jászi, bár igen jó úszó volt, nem ismerte fel a zátonyokat és örvényeket, és sokszor a sodorvonallal szemben akart úszni, mert azt képzelte, hogy ahol ő úszik, az a fősodor, amit még az ő képességeivel sem lehetett teljesíteni.

Poós Loránd történész mondja: „Szívósan él a hiedelem, hogy Jászi Oszkár partnere és cinkosa volt Károlynak az ország romlásba döntésében, elárulásában stb. Csakhogy míg Károlyi Mihály egy haladó szellemű, de – rossz értelemben vett – naiv és meglehetősen dilettáns politikus volt, aki csakhamar a kommunizmus társutasává vált, addig Jászi egy – jó értelemben – naiv, de képzett tudós, politikai gondolkodó volt, aki 1919-ben, látva az őszirózsás forradalom vívmányainak elfajulását, azonnal emigrált, és vissza sem tért. Emellett élete végéig hajlíthatatlan ellensége maradt mindenfajta autoriter, diktatórikus rezsimnek.”¹¹ – „Jászi Oszkár antikommunizmusa [...] élete során sziklává szilárdult.”¹² Egyetértve Pritz Pállal, téves az a divatos megítélés, hogy az 1918-as polgári forradalom sírásója volt a magyarságnak, az akkor már alaposan meg volt ásva, a legnagyobb bűne (s elsősorban Károlyié), hogy tálcán kínálta fel az utána következő rettenetnek az országot. És tegyük hozzá, hogy ezért, valamint a zsidósággal szembeni nem egyértelmű (mai kifejezéssel: nem „politikailag korrekt”) viszonyulása, és nem kis mértékben az a makacs öntudatossága, amellyel a magyarság (a magyar nemzeti középosztály) részének tekintette magát, Jászi nem comme il faut máig a liberális elit fő vonulatának.

Pedig Jászi – akárcsak Ady – őszintén aggódott a magyarság sorsáért, és azzal is tisztában volt, hogy nézetei mindkét markáns „oldaltól” elszigetelik. „Minden beszélgetés Gyulai Pállal, melyet átélni szerencsés lehettem, fokozta bennem a magyar múlt igazi értékeinek megbecsülését és a jelen sivárságának és reménytelenségének az érzését”, mondja *Egyetemi éveim* című írásában. Kérdésfeltevése és helyzetmegítélése korrekt és egyben az elérendő célt is meghatározza, miközben nem táplál illúziót a várható fogadtatását illetően: „Vajon lehetséges-e Magyarország észszerű életigényeit az európai kultúra és az egész emberiség fejlődési törekvéseivel összeegyeztetni? Az eredmény, melyre jutottam, egyaránt ki fogja hívni úgy a bornírt sovinizmusnak, mint az üres formulákon gondolatresten kéjelgő verbál-nemzetköziségnek haragvó kritikáját.”¹³ A két „oldalnak” kevés hasonlóan találó jellemzése fordul elő a témát tárgyaló szakirodalomban, ill. publicisztikákban. (Hazai liberálisaink és az EU vezető elitjének permanensen „haragvó kritikája” jut eszembe róla!)

Ady és Jászi – két markáns alakja a magyarságnak, mindkettőjük életműmérlege pozitív, bármennyire is divat ma hibáik, tévedéseik hangsúlyozásával sárba rángatni őket. Mindkettőjükre külön-külön is érvényes, amit Pelle János Jászival kapcsolatban fogalmazott meg: „kizárólag saját, morális világnézete alapján értelmezte a világot: mindazt, ami beleillett, elfogadta, ami nem illett bele, azt elutasította”. És ez a morális világnézet e két „nagyformátumú tehetség” esetében nagyon közel állt egymáshoz. Mindkettő „messianisztikus küldetéstudata korán jelentkezett és mélyen gyökerezett”, és mindkettőjük hite „megingathatatlanul erős volt a saját intellektusában, a saját érvelésében, a saját igazában”. Jászi sorsának „külön terhe”, hogy „világképe egy, a valóság összes ellentmondását magában hordozó feszültség elfojtására épült”, és „politikai pályafutására, közírói működésére kezdettől fogva rányomta a bélyegét a nagy formátumú tehetség és a nárcizmus kettőssége”.¹⁰ (Hozzátehetjük: ez utóbbitól Ady sem volt mentes.)

Barátságuk nem volt véletlen. Sorsszerűvé tette az a közeg, amelyben mindketten otthontalannak érezték magukat, s amelyet egyaránt tűzzel-vassal, türelmetlenül és apolitikus módon akartak megváltoztatni, s amelyben egymásrataltságuk és egymásra találásuk (függetlenül a „konskoláriságuktól”) törvényszerűen következett be, s tartott megingathatatlanul halálukig. „Nekem ő különösen sorszerűen rendelődött” – mondja Ady 1912-ben Jásziról.

Ma Ady már (régén) a nemzeti kánon része, s bár megítélésében vannak különbségek (a „szembenálló felek” nem ugyanazt az Adyt emelik piederstálra, mintha kettő volna belőle), azt egyöntetűen elismerik, hogy a magyar költészet hegyvonulatának egyik kiemelkedő csúcsa. Legalább neki hinni kellene Jászival kapcsolatban: „Harci út soha ennyire s előre végig látott, soha ilyen szerető, szent fanatikusságú, soha annyiaknak elébe menő nem volt, mint a Jászié. Ó, én jól emlékszem, mert, pár évvel idősebb konskolárisom is volt, hogy egy időben más valakim se élt, mint az ő valahol-voltságából kisejtett, elérendő társ. S ha nem fajultam el, nem zápultam meg, nem hazudtam le életemet, med-

dón se veszttem el egészen, s az esztéták elizeumi mezején se legeltem el szórakozván magam, ő hívott, ő maga is alig-alig indulván.”⁵ S így folytatja, szkepticismusba forduló lelkesedéssel: „Micsoda nagy érzés kezét szorítani olyan emberrel, kiről tudjuk, hogy szobrot fog kapni. Hajh, régen volt ez, s ma már tudom, hogy a szobor is legtöbbször az elevenek galád szerencsejátéka a gazdag halottakkal.” „Az elevenek galád szerencsejátéka” máig nem méltatta Jászit egy köztéri szoborra. Pedig Jászi Oszkár dunai konföderációra vonatkozó tanulmányával „annyiaknak elébe ment”: „Jászi Oszkár [...] az I. világháború végén a mértékadó angolszász körökhöz hasonlóan vélekedett a közép-európai kis népek együttéléséről. Elképzeléseit az Európai Unió egyik előfutárának is tekinthetjük” (Jeszenszky Géza történész méltatása Jászi Oszkár születésének 140. évfordulója alkalmából tartott konferencián). Ugyancsak a konferencián hangzott el Szarka László történész értékelése Jásziról: „A Károlyi-kormány minisztereként 1918 őszén felelős politikus volt, akinek az előző rendszer által örökül hagyott kezelhetetlen válságot, bizonyos vonatkozásokban máig megoldatlan problémákat kellett menedzselnie. Jászi megpróbált szót érteni az éppen önálló államiségüket kialakító szomszéd népekkel, amikor pedig belátta, hogy ezt nem tudja elérni, felajánlotta lemondását, és 1919 januárjában kilépett a kormányból. [...] Jászi tudta, hogy a nemzetállamok létrejötte megkerülhetetlen lépcsőfok az integrációhoz vezető úton, a korabeli minisztertanácsi jegyzőkönyvek szerint pedig számolt azzal, hogy ha újabb veszteségeket kell elszenvednie az országnak, akkor elkerülhetetlen az aktív honvédelem (!) [...] Jászi a bizonyíték arra, hogy összeegyeztethetők a demokrata és a nemzeti törekvések.”

Végül summázatként hadd idézzem ide Pritz Pálnak az „Értékek Akadémiája” kolozsvári előadásának az „előzetesében” írt gondolatait: „...Adyt és Jászit – az egyet akarás jegyében – a szó legjobb értelmében vett férifbarátság fűzte egybe. Mindkettőjük vezéregyéniség volt a javából. Amikor szóltak – úgy gondolták –, az igaz magyarság beszél belőlük. Követőik lelkes tábora övezte őket, miközben hatalmas ellenszenvet, indulatos elutasítások tarajlottak körülöttük. Hiszen nagyon sokan kifejezetten jól érezték magukat a XX. századelő birodalmi méretű Magyarországon. És akik látták a hibákat, sőt bűnöket, azok is inkább »csak« megfontoltan reformáltak, akartak reformálni. Nem értették e két férfiú mérhetetlen mindent felforgatni akarását. Azután Ady Endre már a harmincas évektől a magyar Pantheonban van. Jászi Oszkárt ellenben a legutóbbi rendszerváltás utáni Magyarország is idegenkedő hallgatással övezi.” Nehéz ennél tömörebben jellemezni az Ady–Jászi-páros problematikáját a múlt századelő Magyarországonak történelmi miliójében.

A magyar társadalomnak az a megosztottsága, amelyben Ady és Jászi „a mindent felforgatni akarás jegyében” szükségszerűen azonos szellemi platformon kellett, hogy találkozzanak, máig nem enyhült. Évszázados az a „törésvonal”, amely a jövő érdekében történő racionális cselekvés egyik bénítója, s a válság egyik fenntartója is mindaddig, amíg ez a feszültség fel nem oldható. „Ma Magyarországon az értelmiség minősége, de legfőképpen megosztottsága minden

progresszió egyik legfőbb akadálya.”¹⁴ Jókai Anna mondja a *Magyar nemzetstratégia* című tanulmánykötet méltatása kapcsán: „A nemzet újraegyesítése a megmaradás és felemelkedés alapkövetelménye, végrehajtása azonban szinte a lehetetlenséggel határos.”

JEGYZETEK

1. Anonymous: ADY ENDRE Szabadkőművesség és radikalizmus. Eredetileg „Ady és a szabadkőművesség” címmel készült, és mutatták be 1986-ban a párizsi Martinovics Páholyban. Érdemes elolvasni, hogyan látják „ők” belülről Adyhoz fűződő viszonyukat: „A szabadkőművesség ellenes kritikák, mint néhány ortodox vélemény Ady Endre páholytagságát igyekezett életének és pályafutásának jelentéktelen epizódjává sorvasztani. Mi azonban, akik beavattak vagyunk, legyünk büszkék, amiért abba az egyetemes és magyar szabadkőműves testvéri láncba tartozunk, amelynek ő is tagja volt!” Ennek ellenére az írás korrekt tükre Ady és a szabadkőművesség szükségszerű találkozásának és ambivalens viszonyának – véleményem szerint (www.nagyoriens.hu/oriens-expressz/node/10 – Oriens Expressz 2010).
2. Idézi Monostori Imre, *Tiszatáj*, 1992.
3. Németh László: Fantomok ellen, 1942.
4. Németh László: Magyarország és Európa, 1935.
5. Ady: Jászi Oszkár könyve, 1912.
6. Kádár Gábor – Vági Zoltán: Zsidóellenes attitűdök és antiszemita erőszak a 19–20. század fordulójának Magyarországon (Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont).
7. Raffay Ernő: Szabadkőműves béklyóban. Ady és a szabadkőművesség (Kárpátia Stúdió, 2014).
8. Babus Antal: Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 2010. (Agora program.)
9. *Válasz*, 1935, 10. (Idézi Pelle: Jászi Oszkár és a zsidókérdés. *Múlt és Jövő*, 2001).
10. Pelle János: Jászi Oszkár és a zsidókérdés. *Múlt és Jövő*, 1, 2001.
11. Ady konferencia Nagykárolyban, 2012.
12. Pritz Pál: Jászi Oszkár helye a magyar történelemben, 2015.
13. Jászi Oszkár: Magyarország jövője és a dunai egyesült államok, 1918.
14. Várkonyi László: Az értelmiség válságáról. *Hitel*, 1992/13.

Kedves Barátunk!

**Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését
személyi jövedelemadója 1 százalékaival!**

**Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42**